

педагога; як самостійно стимульовану словесну гру дітей; як прийом на заняттях з інших розділів програми.

У лінгвістичній і особливо в психологічній літературі поряд зі словесними іграми використовують термін “вербальні” ігри”. У психологічному словнику термін “вербальний” застосовується для позначення форм знакового матеріалу, а також процесів та оперування цим матеріалом [6, с. 62].

Під вербальними іграми розуміють словесні ігри, що спрямовані на вирішення мовленнєвих завдань, змістом яких виступає зв'язне (діалогічне, монологічне) мовлення, мовленнєві висловлювання різного типу (опис, розповідь, міркування, пояснення). Вербальні ігри поділено на дві великі групи: репродуктивні й творчі.

Висновки. Таким чином, словесна гра – це природний спосіб активізації мовлення дошкільників. За допомогою мовлення діти вчаться висловлювати свої думки, узгоджувати свої дії в грі. Подальші розвідки в заданому напрямі пов'язані з дослідженням репродуктивних та творчих вербальних ігор.

Література

1. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посіб. / А.М. Богуш, Н.І. Луцан. – К. : Слово, 2008. – 256 с.

2. Бондаренко А.К. Словесные игры в детском саду : пособие / А.К. Бондаренко. – М. : Просвещение, 1977. – 94 с.

3. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. / Т.І. Поніманська. – К., 2004. – 456 с.

5. Педагогічний словник / [за ред. М.Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.

6. Современный словарь по психологии. – К. : Современное слово, 1998. – 768 с.

КІСЕНКО О.О.

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА”

Початок ХХІ ст. озаменованій усвідомленням того факту, що реформування вищої школи в Україні – нагальна потреба, оскільки довгий час надмірне збільшення професійної підготовки відбувалося на шкоду загальному духовному й культурному розвитку особистості. Гуманізація та гуманітаризація освіти передбачає перехід від технологічно-технократичної моделі освіти до освіти, культурно “навантаженої” й культурно детермінованої. Нова гуманістична методологія освіти ставить у центр освітнього процесу людину, її духовний розвиток, систему загальнолюдських цінностей,

культурних орієнтирів, вирішує завдання формування культури особистості через залучення людини до загальної культури й психологічної зокрема. Таким чином, ситуація розвитку освіти сучасної вищої школи відводить особливе місце проблемі структури та змісту психологічної культури в студентів – майбутніх соціальних працівників.

У розробку проблеми концептуалізації поняття “психологічна культура” майбутніх соціальних працівників вагомий внесок зробили такі дослідники, як: Г.О. Батищева, Є.В. Бондаревська, В.В. Вербець, С.П. Іванова, П.Ф. Каптерев, М.С. Корольчук, М. Коул, Н.Б. Крилова, Г.І. Марасанов, Ф.Ш. Мухаметзянова та ін.

Мета статті – визначити структуру й зміст поняття “психологічна культура майбутнього соціального працівника”.

Основу для наукової розробки поняття психологічної культури як внутрішньої культури людини можна знайти в творах класиків іноземної й вітчизняної психології (Б.Г. Ананьєв, Н.Я. Басов, В. Вундт, Л.С. Виготський, М. Коул, А. Маслоу, К.Д. Ушинський, З. Фрейд, К. Юнг), а також в окремих працях психологів нашого часу.

Основна праця К.Д. Ушинського “Педагогічна антропологія”, на думку В.В. Семікіна, є не лише фундаментальним науковим дослідженням, але може вважатися першим підручником з психологічної культури для педагогів, де викладена цілісна система психологічних знань про людину, що розвивається, а також рекомендації щодо їх використання в педагогічній діяльності [15, с. 54].

У працях П.Ф. Каптерева ми знаходимо пряме звернення до завдань виховання психологічної культури: “Нові властивості, які прищеплені особистості, можуть бути двох видів: культурні і природні. Перші прищеплюються легше, інші – важче” [4, с. 102]. Далі, відзначаючи, що культурні властивості дуже різні, науковець називає цілий ряд найважливіших, серед яких такі властивості, які стосуються безпосередньо змісту психологічної культури: “уміння самому доглядати себе”, “твердо встановлений порядок у роботі й відпочинку”, “здатність працювати багато та знаходити в роботі задоволення”, “навичка до уважного обмірковування справи”, “уміння тримати себе завжди з гідністю в суспільстві”, “здатність до заборони”, “розвинена самоврядність”, “самоаналіз” та ін.

Дуже близько підійшов до поняття “психологічна культура” в своїх останніх працях С.Л. Рубінштейн: “...Першочергові з першочергових умов життя людини – це інша людина. Ставлення до іншої людини, до людей становить основу людського життя. Психологічний аналіз людського життя, спрямований на розкриття стосунків з іншими людьми, є ядром життєвої психології. Тут, разом з цим, галузь “стику” психології з етикою...” [14, с. 262]. Саме на стику психології з етикою, як відзначає В.В. Семікін, виникає та виявляється феномен психологічної культури людини, і, перш за все, із цієї позиції його слід вивчати [14, с. 56].

С.П. Іванова називає психологічну культуру головною умовою реалізації нової культуродоцільної та гуманістичної парадигми освіти. А.Б. Орлов, розглядаючи гуманізацію як ключовий момент нового педагогічного мислення, дає визначення гуманізації освіти: “Це конструктивна самозміна людей, олюднення й гармонізація особистості кожного педагога та кожного, хто вчиться, залучених в освітній процес” [13, с. 136].

Сьогодні існує чимало досліджень, де розглядаються різні складові психологічної культури, а також робляться спроби визначити ці феномени. У працях, присвячених вивченню психологічної культури, існує цілий ряд підходів, що розглядають цей феномен з різних кутів. Так, у праці О.Є. Смирнової ми стикаємося з класифікацією підходів до вивчення психологічної культури на функціональний, психотерапевтичний і параметричний [16].

До функціонального підходу О.Є. Смирнова віднесла праці, автори яких досліджують шляхи підвищення психологічної культури через розвиток окремих її компонентів: комунікативна компетентність, перцептивна компетентність, товарицькість тощо (Б. Ананьєв, А. Бодальов, К. Гребенкин, Т. Колябін, А. Кріулін, В. М’ясищев, А. Попов, О. Шмайлов та ін.).

До психотерапевтичного – праці, що розглядають психологічну культуру як ціннісно-смислову підставу поведінки людини й засіб гармонізації її зовнішніх і внутрішніх аспектів життєдіяльності. До механізмів формування, що дають змогу досягти гармонії, дослідники зараховують: психотехнічні вправи й техніку опосередкування; психотерапевтичні практики, спрямовані на “...подолання невротичних компонентів власного внутрішнього світу” [16].

До параметричного – праці, автори яких шукають шляхи дії на психологічну культуру в цілому (С.П. Іванова, Л.С. Колмогорова, Г.І. Марасанов, Л.М. Мітіна, Ф.Ш. Мухаметзянова, Н.Н. Обозов, А.А. Орлов, Н.Т. Селезньова та ін.) і розглядають її інтегрально, комплексно [16].

У деяких працях психологічна культура ототожнюється з управлінською й корпоративною формами культури (дослідження О.С. Анісімова, Г.І. Марасанова, Н.Т. Селезньової та ряду зарубіжних дослідників) і розглядається як індивідуальна психологічна культура людини [7]. У контексті професійної підготовки й діяльності психологічна культура розглядається в працях В.К. Вілюнаса, Е.П. Корабліної, К.К. Платонова, Т.Ф. Шипігиної.

У дослідженнях А.С. Зубра та Н.Б. Крилової [2; 5] культура особистості розглядається як цілісна система, тобто як “комплекс упорядкованих вибірково залучених підсистем, компонентів і якостей, в яких відносини та взаємодія набувають характеру сприяння у здобутті корисного результату: усвідомлення й розуміння особистістю самоцінності власного життя та довілля, активізація діяльності інтелекту й внутрішньої духовної роботи. Від стихійного стилю та діяльності студент – майбутній соціальний працівник може перейти до саморегуляції, до самовдосконалення своєї неповторності, унікальності”. А.С. Зубра виділяє такі компоненти психологіч-

ної культури: психічні процеси, стани, властивості, сенситивність, емпатія, рефлексія [2].

Усі елементи культури особистості існують у взаємозв'язку і єдності, так вважає Н.Б. Крилова. Зокрема, вона виділяє такі елементи культури особистості майбутнього фахівця: етична культура, культура спілкування, естетична, психологічна тощо, які “в діяльності завжди виявляються цілісно і на практиці їх зв'язок стає нерозривним” [5].

О.В. Бондаревська склала “образ ідеальної людини культури”, в якому “знайшли відображення й природні особливості людини (здоров'я, здібності мислити, відчувати, діяти), і її соціальні властивості (бути громадянином, сім'янином, трудівником, взаємодіяти з іншими людьми), і її властивості як суб'єкта культури (свобода, гуманність, духовність, творчість, адаптивність). При цьому відбувається розвиток природних і соціальних початків уявлень у контексті культурних властивостей, що мають загальнолюдську цінність” [1, с. 19].

Предметом аналізу досліджень Л.С. Колмогорової також є загальна психологічна культура людини. Вона характеризується наявністю функцій завдань, ознак, параметрів, що визначають готовність ефективно вирішувати широке коло повсякденних завдань, незалежно від особливостей вузьких, спеціальних різновидів діяльності, виконувати широкий спектр соціальних ролей у безвідносно конкретній професійній діяльності. Виходячи із цього, вона дає загальній психологічній культурі людини таке визначення: “Це складова культури людини, що є складно структурованим утворенням, дає йому змогу розуміти внутрішній світ людини, ефективно вирішувати життєві психологічні проблеми, адаптуватися й самовизначатися в соціумі, яка сприяє самореалізації, саморозвитку, гармонізації внутрішнього світу та стосунків з оточенням, така, що породжує стан внутрішнього благополуччя” [13, с. 131].

У структурі психологічної культури Л.С. Колмогорова виділяє такі елементи: культурні норми, знання, значення, цінності, символи, які в сукупності утворюють основні компоненти: психологічні знання й уміння; психологічну компетентність; ціннісно-смісловий; оцінний для рефлексії; культуротворчий.

Підставою виділення компонентів психологічної культури є специфіка змісту й функцій кожного з них. При відносній самостійності між окремими компонентами існують зв'язки, що відображають генезис культури людини, представляють процес і результат культууроосвоєння й культуротворчості. При вилученні будь-якого компонента, на думку Л.С. Колмогорової, відсутня повнота характеристики культури людини, оскільки в них представлені всі основні складові культури з позиції аксіологічного поцесуально-діяльнісного, культуротворчого й системного підходів до характеристики культури [18].

О.І. Мотков вважає, що “психологічна культура становить комплекс культурно-психологічних прагнень, що активно реалізуються у відпові-

дних уміннях”. “Розвинена психологічна культура містить у собі: систематичне самовиховання культурних прагнень і навичок; досить високий рівень звичайного й ділового спілкування; гарну психічну саморегуляцію; творчий підхід до справи; вміння пізнавати та реалістично оцінювати себе та інших” [8, с. 39]. Становлення психологічної культури автор розуміє як актуалізацію культурно-психологічного потенціалу. Розкриваючи функції психологічної культури, він відзначає, що культура допомагає людині створювати свою діяльність, успішно долати стреси [8].

М.М. Обозов у поняття “психологічна культура” включає три компоненти: розуміння та знання себе й інших людей; адекватну самооцінку й оцінку інших людей; саморегулювання особистісних станів і властивостей, саморегуляцію діяльності, регулювання стосунків з іншими людьми [11]. На наш погляд, це визначення дає змогу побачити важливі компоненти психологічної культури, але не вичерпує повного обсягу поняття, зокрема, не включає ціннісно-сміслового та культурознавчого компонентів культури.

Існує цілий ряд праць, що розглядають психологічну культуру за допомогою дії на культуру особистості в цілому, а не на її провідні рівні в рамках управлінського консультування (Т. Пітере, Р. Уотермер). У рамках цього напрямку автори виділяють таку ієрархію рівнів психологічної культури. На макрорівні, на думку Т. Пітере і Р. Уотермера, знаходиться національна культура, що включає систему цінностей, норм, поведінкових стереотипів, переконань, ідеалів, традицій, властивих людям певної нації. На другій сходинці або на проміжному рівні – професійна культура, система тих самих елементів, але що діє серед людей однієї й тієї самої професії. Психологічна культура цього системного рівня не відчуває прямого впливу національної культури й не залежить від неї. На конкретно-ситуативному рівні, на думку дослідників, знаходиться організаційна культура, що містить у собі систему колективних цінностей [13].

У контексті управлінського консультування М. Кубр розуміє культуру як “систему цінностей, що колективно розділяються, переконань, традицій і норм поведінки, властивих певній групі людей” [10, с. 139].

Г.І. Марасанов, розглядаючи індивідуальну психологічну культуру, виділив такі важливі межі психологічної культури людини, як: зацікавленість проявами іншої культури, сприйнятливність до цих проявів, толерантність до представників інших культур. “...Індивідуальна психологічна культура лежить в основі готовності й прагнення керівників, відповідальних працівників, службовців до саморозвитку, до нарощування професійної компетентності в різних аспектах”, – вважає Г.І. Марасанов [18, с. 97].

Дослідники, які розглядають окремі компоненти психологічної культури особистості (психічна регуляція діяльності, комунікативна компетентність, соціально-перцептивна компетентність, товариськість, спостережливість, сенситивність тощо), обмежують необхідність розгляду психологічної культури особистості як цілісного системного явища. Розвиток психологічної культури особистості в цьому напрямі розглядається як форму-

вання окремих її властивостей і вмінь. Кожен з видів компетентності може розглядатися як якийсь елемент психологічної культури людини.

У рамках досліджень, спрямованих на вивчення психологічної культури в контексті професійної підготовки й діяльності фахівців, особлива увага приділяється аналізу особистісних змін, розвиток психічних процесів, формування індивідуального стилю діяльності в процесі професіоналізації або спеціально організованого педагогічного процесу (спецкурсів або тренінгів емпатії, комунікативних здібностей тощо), що передбачає широкий спектр діяльності, інтегровану й координовану систему всієї виховної роботи у вищих навчальних закладах. Треба сказати, що цей підхід передбачає зведення психологічної культури особистості до творчо-професійної діяльності, формування та вдосконалення таких психічних процесів (мислення, пам'ять, відчуття) або особових властивостей і якостей, умінь, які впливають на всю життєдіяльність людини, у тому числі професійну.

У дослідженні Т.Р. Шипігиної психологічна культура має формуватися шляхом озброєння майбутніх фахівців знанням теоретичних основ психологічної підготовки до професійної діяльності, навичками та вміннями самостійної роботи з формування психологічної підготовленості. Кінцева мета досягається за допомогою проведення вправ і тренувань, спрямованих на розвиток пізнавальних, емоційних і вольових якостей; підвищення самоконтролю, саморегуляції в складній професійній ситуації здійснюється через аутотренінг, а також індивідуальні консультації в психолога й соціально-психологічний тренінг.

Зауважимо, що є дослідження, в яких особливо підкреслюється зв'язок і значення психологічної підготовки, спрямованої на підвищення рівня психологічної культури. Цей напрям, швидше за все, розроблений для професій, що мають велику частку гуманітарної підготовки (педагоги, лікарі, психологи, юристи). Так, В.І. Слободчиков вважає, "...що кожен педагог має бути психологічно розвинений, але йому немає необхідності ставати при цьому психологом" [17, с. 73].

Ф.Ш. Мухаметзянова, розкриваючи суть і зміст поняття психологічної культури, виходить з того, що "це культура створення і сприйняття психологічних явищ життя, ставлення людини до дійсності, з погляду психологічних законів розвитку особистості й суспільства, психоаналітична властивість особистості щодо себе та відповідно до цих феноменів удосконалення свої особові властивості і якості, які сприяють ефективній життєдіяльності" [10, с. 84]. Вона довела, що при формуванні психологічної культури особистості (культури мислення, відчуттів, мови, поведінки, спілкування) у процесі навчально-виховної роботи підвищується рівень сформованості цих якостей і властивостей. Певний рівень сформованості якостей і властивостей особистості та поява нових стають критеріями й діагностичними ознаками психологічної культури в її дослідженні. Додамо, що Ф.Ш. Мухаметзянова вважає, що "психологічна культура служить творчій перетворювальній діяльності викладача, вона є інструментом практики, допомагаючи не лише

пояснювати й теоретично обґрунтовувати педагогічні факти і явища, а й визначати науково обґрунтовані способи розвитку та виховання, одночасно служить засобом удосконалення професійної діяльності педагога, основою аналізу й критерієм оцінювання її ефективності” [10, с. 85].

Висновки. Отже, на сьогодні відсутні роботи, в яких структура й зміст поняття “психологічна культура” розглядалися б як цілісне утворення. Спираючись на вищевикладені підходи, можна виділити такі характеристики психологічної культури майбутнього соціального працівника: межі психологічної культури (зацікавленість у проявах іншої культури, сприйнятливості до цих проявів, толерантність до представників інших культур); елементи психологічної культури (види психологічної компетентності: комунікативна, соціально-перцептивна; товариськість, спостережливість, сенситивність тощо); компоненти психологічної культури (психічні процеси, стани, властивості, сенситивність, емпатія, рефлексія, спосіб мислення тощо).

Отже, авторська позиція стосовно поняття психологічної культури майбутнього соціального працівника: психологічна культура майбутнього соціального працівника – це вид загальної культури, особливе утворення особистості, яке забезпечує успішну роботу майбутніх соціальних працівників з клієнтами, а саме дає змогу майбутньому фахівцеві розуміти їх внутрішній світ, ефективно вирішувати життєві та професійні проблеми, психологічно адаптуватися й самовизначатися в соціумі.

Література

1. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно ориентированного воспитания / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1995. – № 4. – С. 29–36.
2. Зубра А.С. Педагогические основы формирования культуры личности студентов высшей школы : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А.С. Зубра. – Минск, 1996. – 35 с.
3. Иванова С.П. Современное образование и психологическая культура педагога / С.П. Иванова ; Псков, гос. пед. ин-т им. С.М. Кирова, Псков, отд.-ние рос. психол. общ.-ва. – Псков, 1999. – 563 с.
4. Каптерев П.Ф. Детская и педагогическая психология / П.Ф. Каптерев. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : МО-ДЭК, 1999. – 336 с.
5. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста : метод. пособ. / Н.Б. Крылова. – М. : Высш. шк, 1990. – 142 с.
6. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника : навч.-метод. посіб. / О.Г. Карпенко. – К. : ДЦССМ, 2004. – 164 с.
7. Марасанов Г.И. Психолого-акмеологическое консультирование как средство повышения психологической культуры кадров управления : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Г.И. Марасанов. – М., 1995. – 162 с.
8. Мотков О.И. Психология самопознания личности : практ. пособ. / О.И. Мотков. – М. : Педагогика, 1993. – 96 с.

9. Колмогорова Л.С. Возрастные возможности и особенности становления психологической культуры учащихся : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Л.С. Колмогорова. – М., 2001. – 471 с.
10. Мухаметзянова Ф.Ш. Педагогические условия формирования психологической культуры учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ф.Ш. Мухаметзянова. – Казань, 1995. – 207 с.
11. Обозов Н.Н. Психологическая компетентность отношений / Н.И. Обозов. – СПб. : Школа практического психолога, 1995. – 33 с.
12. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики : учеб. пособ. для студ. психол. фак-тов вузов / А.Б. Орлов. – М. : Академия, 2002. – 272 с.
13. Питере Т.Дж. В поисках эффективного управления / Т.Дж. Питере, Р.Х. Уотермен. – М. : Прогресс, 1986. – 418 с.
14. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб. и др. ; Питер : Питер принт, 2003. – 508 с.
15. Семикин В.В. Психологическая культура в педагогическом взаимодействии: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / В.В. Семикин. – СПб., 2004. – 379 с.
16. Смирнова Е.Е. Формирование психологической культуры педагогов в процессе повышения их квалификации : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Е.Е. Смирнова. – Великий Новгород, 2002. – 22 с.
17. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъектности : учеб. пособ. / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
18. Управленческое консультирование : в 2 т. / [под ред. М. Кубра]. – М. : Интерэксперт, 1992. – Т. 1. – 318 с.
19. Ушинский К.Д. Педагогическая антропология. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский. – М. : УРАО, 2002. – Ч. 2. – 496 с.

КОЛЕСНИК І.О.

ЗНАЧЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ПІДВИЩЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сучасний стан соціально-економічного розвитку України характеризується значними змістовними й структурно-організаційними змінами, які спрямовані на формування національної системи освіти та її інтеграцію в міжнародний освітній простір.

Зміна суспільних відносин, змісту громадського життя, ціннісних орієнтирів зумовили важливість такої проблеми, як досягнення якісно нових високих результатів навчально-виховного процесу. На вирішення завдань, пов'язаних з нею, спрямована Державна національна доктрина розвитку освіти в Україні.